

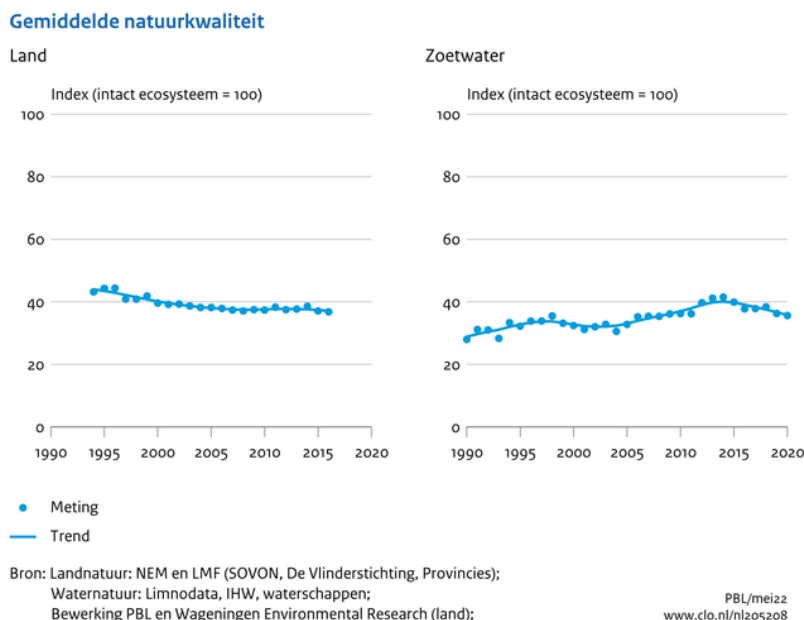
Gedachten over een sociaal en rechtvaardig natuurherstel in Nederland

Bas Roels¹, maart 2024

GroenLinks-PvdA hebben in het verkiezingsprogramma veel programmapunten opgenomen gericht op natuurherstel. Tijdens de campagne werd er ook een Green Deal voor Nederland aangekondigd, met als drie pijlers het vergroenen van steden en dorpen, natuurherstel en het verduurzamen van de industrie. Randvoorwaarden voor GroenLinks-PvdA is dat de Green Deal voor iedereen moet zijn, iedereen moet erin mee kunnen komen, het moet sociaal en rechtvaardig. Hoe zou dit voor natuurherstel concreet ingevuld kunnen worden? Daarover deel ik graag mijn gedachten en hoop ik binnen de partijen een gesprek te initiëren om met elkaar bouwstenen voor de Green Deal te verzamelen en te ontwikkelen.

Is natuurherstel nodig?

Jaar op jaar gaat de natuur achteruit. Te veel stikstof, te lage waterpeilen, te weinig ruimte en connectiviteit voor soorten en te veel verstoring door recreatie, visserij, industrie en verkeer. Bij elkaar leiden die tot een afname van de natuurkwaliteit, of ten hoogste een stabiele trend. Maar gemiddeld genomen blijven we overal onder het niveau steken van wat nodig is voor het op de lange termijn duurzame behoud van soorten. De natuurkwaliteit zit rond de 40% van wat er voor duurzaam behoud nodig is, dat betekent dus verlies aan soorten (zie figuur 1). Ja, er zijn ook succesverhalen, van natuur en soorten die terugkeren, dat zijn de zichtbare resultaten van het in de jaren 80 van de vorige eeuw ingezette natuurherstel en verbeteringen van de milieukwaliteit. Er is echt meer nodig, kunnen we anno 2023 constateren.

¹ Bas Roels is voorzitter van het landelijk duurzaamheidsnetwerk PvdA Duurzaam en ook lid van GroenLinks en actief in o.a. het Milieunetwerk GL. Daarnaast heeft hij al ruim 20 jaar ervaring met natuurbeleid, bij de rijksoverheid en op dit moment bij WWF-NL. Dit artikel en de gedachten daarin zijn op persoonlijke titel.

En daar is nog een reden voor. De data en statistieken kijken namelijk alleen achteruit. Maar we weten dat er ook een aantal ontwikkelingen op ons afkomen die de natuur nog verder onder druk zullen zetten. Bijvoorbeeld de bevolkingsgroei van 1 á 2 miljoen Nederlanders richting 2050. Ook deze Nederlanders zullen willen recreëren in de natuur en meer verstoring veroorzaken. Maar ook klimaatverandering met hogere waterstanden bedreigt de natuur, kwelders en zandplanten in de wadden en delta zullen verdrinken als we niets doen. En vaker periodes van droogte zet onze veengebieden en beeksystemen enorm onder druk. Ook hoe wij gaan reageren op de gevolgen van klimaatverandering zal van grote invloed zijn op de perspectieven voor de natuur. Hogere en bredere dijken tegen hogere waterstanden of meer afdammingen van zeearmen bijvoorbeeld, maken de perspectieven voor natuur niet gunstiger. Een duidelijke, concrete en onmiddellijke uitvoeringsagenda voor natuurherstel is daarom meer dan urgent.

Deze agenda zal dan ook moeten bestaan uit het realiseren van meer fysieke ruimte voor natuurherstel. Bijvoorbeeld om de bevolkingsgroei en recreatiedruk op te vangen. Volgens de ANWB² zou dat tot 2050 zo'n 63.000 hectare vragen om evenveel groen en reactiegebied per inwoner te handhaven. Maar ook om de gevolgen van het stijgende water in de zee en rivieren op te vangen met meer ruimte waar onze rivier- en waddennatuur dan kan overleven zonder te verdrinken of weggespoeld te worden (zie bijvoorbeeld <https://waterkerendekustlandschappen.flowsproductions.nl/>). En dit alles naast de noodzaak nu al om tot natuurgebieden met voldoende omvang te komen om voldoende grote populaties van soorten te kunnen herbergen. Het voert te ver voor dit artikel om dit hier allemaal diepgaander uit te diepen. Kernpunt voor het betoog is dat er meer nodig is dan de juiste milieucondities realiseren en landschapselementen zoals heggen en akkerranden op het platteland terug te brengen. Er is ook meer ruimte nodig voor bijvoorbeeld heel extensief beheerde graslanden, bossen, natuurlijke venen, kwelders en nevengeulen door de uiterwaarden van onze rivieren. Eerste berekeningen hoeveel ruimte er voor natuur bij zou moeten komen gaan uit van minimaal 100.000 maar eerder zo'n 200.000 hectare³.

Landbouwtransitie = natuurherstel

Er is breed consensus dat er iets aan ons voedselsysteem moet veranderen, dat dat duurzamer moet bijvoorbeeld. Alles lijkt er ook op dat we de stikstofbelasting (en andere stoffen) en de te lage waterpeilen als gevolg van het huidige voedselsysteem gaan aanpakken. Daarmee zal aan belangrijke randvoorwaarden voor natuurherstel voldaan kunnen worden. Maar zoals gezegd is er ook nog een noodzaak om het areaal natuur uit te breiden. En dat kan in de praktijk alleen maar door landbouwgebied om te vormen tot natuur. Als we bedenken dat 66% (2,2 miljoen hectare) van het Nederlandse droge landoppervlakte nu in landbouwkundig gebruik is (CBS <https://longreads.cbs.nl/nederland-in-cijfers-2020/hoe-wordt-de-nederlandse-bodem-gebruikt>), dan is je eerste gevoel dat daar

² <https://www.anwb.nl/belangenbehartiging/recreatie/zorgen-om-groeiend-tekort-aan-recreatieruimte>

³ Zie Ontwerpprogramma Nationaal Landelijk Gebied en Sanders, M.E. et al. 2020 (Nederlands natuurbelief in internationale context. Voortgang realisatie natuur- en biodiversiteitsbeleid) en WUR & Sovon 2022 (Quick scan hectareanalyse NPLG): waarin voor provincies een opgave van zo'n 35.000 hectare nieuwe natuur wordt opgevoerd en waar bovenop voor 100% doelbereik nog tenminste zo'n 70.000 á 150.000 extra nodig is en de opgaven langs de wadden- en deltakusten om ruimte te maken voor getijdennatuur nog niet goed is meegenomen.

ook wel wat ruimte te vinden zou moeten zijn voor natuur (en andere bestemmingen). De hiervoor genoemde 100.000 á 200.000 hectare is zo'n 5 á 10% van het huidige landbouwareaal.

Figuur 1 Landgebruik in Nederland in 2015 volgens het CBS.

Maar dit komt voor de landbouwsector bovenop de eisen met betrekking tot stikstof en waterpeilen dat zal het toch al moeilijke debat niet makkelijker maken. Dat debat is stevig en lastig. En dat is logisch aangezien een hele beroepsgroep in zijn bestaansrecht wordt geraakt. Een deel van deze groep, zeker de kleine familiebedrijven zijn in feite ook slachtoffer van falend overheidsbeleid en zij verdienen solidariteit en ruimhartige steun om de transitie door te komen. Kan natuurherstel daarbij helpen? Kan natuur en natuurherstel verbonden worden met het landbouwbedrijf en daar in zijn kern onderdeel van uit gaan maken? Dit naast voedselproductie en verdergaand dan de milieubelasting verlagen en rand- en landschapselementenbeheer. En op zo'n manier dat het de vitaliteit en inkomsten van een landbouwbedrijf verbetert?

Daarvoor is het in ieder geval nodig om landaankoop (door de overheid) voor natuurontwikkeling achteraan in de keten van mogelijk stappen te zetten. Want het ideaal is dat de landbouwondernemer eigenaar of pachter blijft en de herstelde natuur onderdeel van het bedrijf. Waarbij het beheer van die natuur ook bij voorkeur bij de

landbouwondernemer belegd wordt, zowel het eventueel benodigde natuurbeheer als beheer in het kader van het watersysteem. Op deze manier ontstaat er ook sneller en meer een verbondenheid tussen natuur en lokale gemeenschap. Jarenlange kennis en ervaring met de lokale situatie blijft zo voor natuur beschikbaar en een hoge mate van betrokkenheid en toezicht. De landbouwondernemer en lokale gemeenschap zullen nu ook eerder een rol als gastheer/gastvrouw oppakken naar bezoekers toe.

Om dit te realiseren zijn wel instrumenten nodig want de landbouwondernemer verdient nu zijn inkomen met de betreffende grond. Een al bestaand instrument hiervoor is de subsidieregeling Agrarisch Natuur- en Landschapsbeheer, waarmee grondeigenaren een vergoeding kunnen krijgen voor bepaalde natuurbeheermaatregelen waarin ook inkomstenderving zit. In het riviereengebied gaat het dan bijvoorbeeld over het extensief begrazen van uiterwaarden en niet bemesten zodat stroomdalgraslanden kunnen ontstaan. Er is meer vraag naar deze regeling dan er fondsen zijn, dat zou zo snel mogelijk uitgebreid moeten worden⁴. Voor de situaties waarin bijvoorbeeld het herstel van een natuurlijk bos of een nevengeul aan de orde is zijn er geen pakketten onder deze regeling. Die zouden ontwikkeld moeten worden⁵. De hoogte van subsidie zou af moeten hangen van de inkomstenderving plus de kosten die de grondeigenaar maakt voor het beheer. De betreffende gronden zouden wel een natuurfunctie moeten krijgen en daarmee een deel van hun marktwaarde verliezen. Die afwaardering ontvangt de grondeigenaar als vergoeding. En daarbij dus de jaarlijkse premie. Om de regeling betaalbaar te houden zou bepaald kunnen worden dat de componenten inkomstenderving uit de jaarlijkse vergoeding loopt tot het moment van verkoop/overdracht van de grond.

De grondeigenaar krijgt dan op een deel van zijn grond een subsidie voor natuur, waterberging/waterbeheer of faciliteren van recreatie. Als die subsidie van voldoende omvang is dan helpt dat het bedrijfsinkomen te versterken met een stabiele inkomstenbron. De opbrengsten per hectare zijn dan immers niet afhankelijk van prijzen op de voedselmarkt. In plaats van een extra druk op de agrariër wordt natuurherstel dan een juist een hulpmotor om de omslag naar duurzaam en natuurpositief te maken met het hele bedrijf. Zo zijn de landbouwtransitie en natuurherstelagenda dus een-op-een aan elkaar gekoppeld en kunnen ze elkaar versterken.

⁴ De bestaande regelingen zijn ook nog wel aan verbetering toe om er onnodige belemmeringen uit te halen en het rendement voor natuur te vergroten.

⁵ Het Agrarisch Natuur- en Landschapsbeheer wordt betaald uit middelen vanuit het EU Gemeenschappelijk Landbouw Beleid. Dat kan alleen als er voedselproductie plaatsvindt. Nieuwe regelingen die landbouwer in staat stellen natuur, water of recreatie te 'produceren' zullen vanuit andere fondsen zoals Deltafonds betaald moeten worden.

Figuur 2 Toekomstperspectief natuurpositieve landbouw in de Hoeksche Waard volgens het WWWf-NL.

De overheid zou naast de hiervoor aangehaalde subsidieregelingen, en het hele stikstofbeleid wat uitgerold wordt met stoppersregelingen en vele miljarden aan te besteden middelen, hier nog meer in kunnen faciliteren. Bijvoorbeeld door haar eigen grondbanken meer te koppelen. Grondbanken zijn er nu bij waterschappen die zo anticiperen op ruimte voor dijkversterkingen, bij provincies voor woningbouw en natuurontwikkeling en bij het rijk belegd bij het Rijksvastgoedbedrijf. Deze publieke grondbanken zouden gebundeld kunnen worden en slimmer gericht kunnen worden op een integrale ruimtelijke transitie waarbij hulp wordt geboden aan agrariërs die de omslag naar natuurpositief willen maken of juist aan agrariërs die voor hen ongewenst op een plek liggen waar andere functies primair het grondgebruik gaan bepalen. Er zou ook veel meer actief grondposities verworven kunnen worden omdat er in feite op nationale schaal een herverkaveling en verdeling van functies gaande is die en een nationale regie over thema's heen vraagt en een omvangrijke actieve grondverwerving rechtvaardigt. En neem hierbij de tijd en dein mee op de natuurlijke beweging van stoppers en verkopers die er sowieso is. Zo'n 60% van de landbouwbedrijven met een bedrijfshoofd ouder dan 50 jaar had in 2020 geen opvolger waarmee op termijn zo'n 300.000 hectare landbouwgrond op de markt komt⁶.

Natuurherstel = gezondheid

In natuurherstel schuilt dus een sociale dimensie voor boeren. Maar ook voor de rest van de Nederlanders is dat zo. Volgens vele van de beschikbare benchmarks hoeveel groen en publieke buitenruimte een mens nodig zou hebben om gezond te zijn scoort Nederland onvoldoende. Er is nu zo'n 300 m2 groen per inwoner, dat was in 1900 nog zo'n 1.500 m2. Willen we hier niet verder op inboeten dan is er om het effect van bevolkingsgroei tot 2050 te compenseren alleen al zo'n 63.000 hectare extra natuur nodig⁷. Dit betekent concreet dat

⁶ Zie [agrimatie.nl/ThemaResultaat.aspx?subpubID=2232&themaID=7202](https://www.grammatie.nl/ThemaResultaat.aspx?subpubID=2232&themaID=7202)

⁷ Zie [Zorgen om groeiend tekort aan recreatieruimte \(anwb.nl\)](https://www.zorgenomgroeiendtekortaanrecreatieruimte(anwb.nl))

veel mensen geen natuur dichtbij huis hebben of dat het er te druk is om rust te vinden, voor recreant en natuur. Dit werkt door in gezondheid van mensen, mentaal en fysiek, en in de hoeveelheid arbeidsverzuim. Zowel in ons sociale- als gezondheidsstelsel voelen we dat, beide staan enorm onder druk en elke vorm van verlichting daarop is van nationaal belang. Het gaat hier om de helft van de 500 miljard euro aan overheidsuitgaven en bij ongewijzigd beleid zijn volgens de Nederlandse Zorg Autoriteit (NZA) Nederlandse burgers in 2040 de helft van hun inkomen kwijt aan zorgpremies. Daarop besparen met meer natuur kan echt. Een voorbeeld hiervan is het Regioplan Gezonde gebiedsontwikkeling in de Noordelijke Maasvallei. Waar een huisartsenpraktijken twee keer zo lange consulten hield en mensen hielp naar buiten te gaan wat resulteerde in tot 25% minder doorverwijzingen naar het streekziekenhuis, een besparing op de totale zorgkosten van zo'n 2 à 3%. Hier zal nu gestart worden met een praktijkstudie waarin de relatie met de natuurlijke leefomgeving nog directer gelegd zal worden middels investeringen vanuit zorgbudget. Andere werken hier ook al mee, o.a. Dordrecht, Menzis, PGGM en het Ministerie van VWS. Een tweede sociale dimensie dus die in natuurherstel verscholen zit dus. Meer natuur kan helpen dat we ons beter voelen en gezonder gaan leven.

Bouwen = natuurherstel

Een andere lijn, die minder sociaal maar wel heel praktisch is, zijn de enorme hoeveelheden bouw- en verbouwactiviteiten die Nederland ondergaat. De woningbouw, de energietransitie en waterveiligheids- en klimaatadaptatie opgave. Bijna heel Nederland gaat met deze activiteiten op de schop. Maar nemen die projecten ook natuur, recreatie en kansen voor een sociale transitie naar een duurzame landbouw mee? Nee is het trieste antwoord.

Eigenlijk is het asociaal om zonder voldoende groen in en buiten de wijk te bouwen, dat moet meegenomen worden in de plannen van en op kosten van de ontwikkelaar. Afwenteling hiervan op de huidige bewoners en bestaande natuur, waar het dan drukker wordt, of op de gemeente die dan extra groen en natuur met publieke middelen moet realiseren zou echt verleden tijd moeten zijn.

En met de energietransitie speelt eigenlijk hetzelfde, alle windmolenparken, op land en zee en trace's van hoogspanningsleidingen kunnen meteen natuurlijk ingericht worden en zo een recreatieve en ecologische functie krijgen.

En het waterbeheer en klimaatadaptatie idem dito. Alle dijken en waterkeringen in Nederland gaan de komende decennia op de schop gaan, juist op die plekken heeft de natuur vaak urgent veel ruimte nodig ook, want langs de rivieren, oevers van de meren en wadden en deltakusten daar zitten de laatste restjes unieke Nederlandse natuur die met hogere waterpeilen en bredere dijken definitief dreigen te verdwijnen. Bij uitstek hier recreëren mensen ook graag. Met zogenaamde natuurlijke oplossingen is dit allemaal te combineren. Nota bene een aanpak die in Nederland met ruimte voor de rivier ontwikkeld is en waar in Nederland enorm veel kennis en ervaring mee voorhanden zijn. Toch is de mores nog niet om dat standaard toe te passen. Bijvoorbeeld met waterkerende zones in het kustgebied. Deze kunnen, soms met hulp van suppleties zoals we met de zandige kust en duinen doen, meegroeien met de zee. Maar bovenal behouden we zo onze wadden- en delta natuur in tijden van zeespiegelstijging en neemt het areaal landschap waar je wilt recreëren

enorm toe. Dat kan ook in het rivierengebied, met ruimte voor de rivier. We weten het, want we deden het al eerder maar zijn er mee gestopt. Midden in Rotterdam langs de Nieuwe Maas komt men er weer op terug, en worden er nu getijdenparken aangelegd. Vanuit een overtuiging dat dat echt loont, economisch, financieel en sociaal. In de rest van Nederland lijkt het nog niet zo ver.

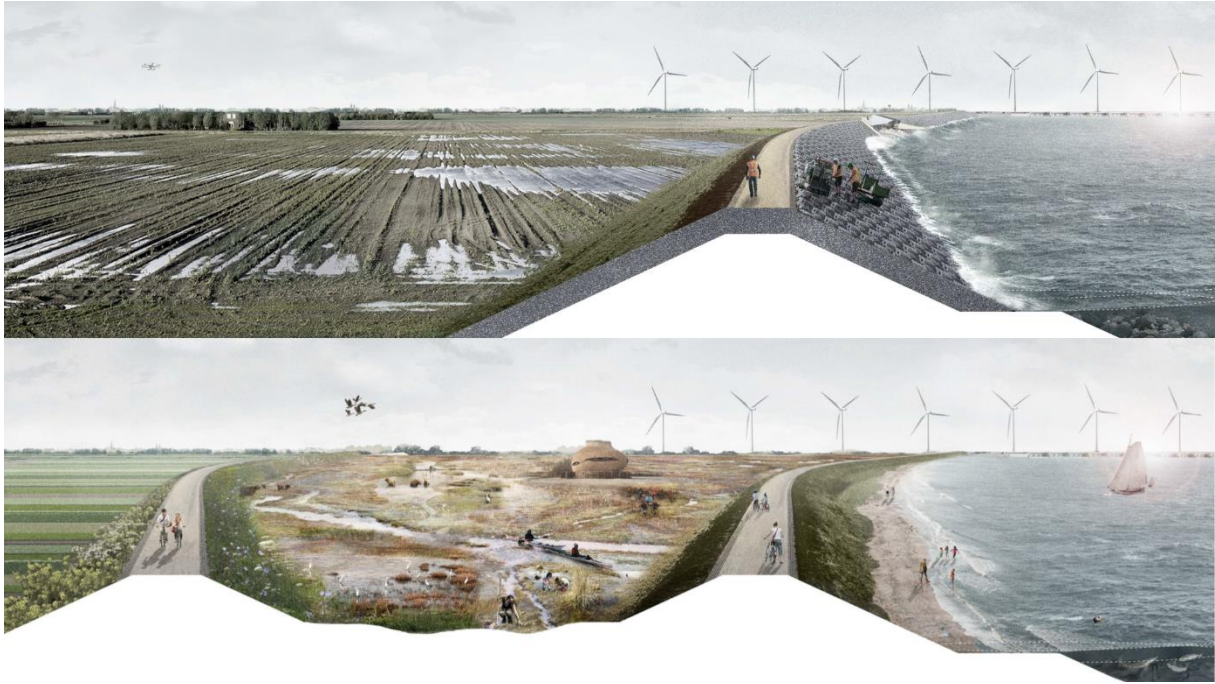

Figuur 3 Artist impression getijdenpark in Rotterdam langs de Nieuwe Maas.

Het wenkende perspectief

De Waterwet houdt het bij sober en doelmatig en dwingt waterschappen om met oogkleppen op de dijken op te hogen. In de landbouwtransitie denkt nog bijna niemand aan het nieuwe landbouwbedrijf en hoe natuurpercelen en gastheer- en gastvrouwschap daar een rol in kan spelen, en hoe graag boeren dit misschien ook wel niet willen. De energietransitie en woningbouw zit zo'n urgentie en druk op dat ik het voorstel om natuurherstel mee te nemen weggelachten wordt.

Maar toch, er ligt juist een enorme kans om natuurherstel anders aan te vliegen en echt integraal onderdeel te maken van de landbouwtransitie, woningbouw, energietransitie, dijkenaanpak. En die dan weer te koppelen met zorg en sociaal welzijn. Want dan geeft het al die trajecten een sociale dimensie. Het wordt er qua plannenmakerij niet makkelijker op, maar levert wel sneller draagvlak en steun. En dan zullen we zien of het vertraagd of juist versneld bij alle urgente grote transitie waar we aan werken. Ervaringen uit het verleden wijzen richting versnelling. Maar sowieso zouden van een natuurpositieve aanpak alle Nederlanders profiteren, met hun welbevinden, gezondheid en houdbaarheid van de overheidslasten. Bovenal zou dit toekomstige generaties helpen.

Figuur 4 Impressie van aanzicht van een waterkerend landschap in ons kustgebied t.o.v. doorgaan op de huidige weg.

Vervolg

Ik zie hierin een opdracht aan mijzelf, als professional in het veld, om deze denklijn verder uit te werken met bijvoorbeeld boeren en dijkenbouwers en de onderliggende mechanisme te ontwarren. Aan onze politici de opdracht om een perspectief als dit te omarmen en uit te dragen en moedig te zijn om straks niet binnen de veilige grenzen van de eigen portefeuille te blijven kleuren. Er zijn volop kansen om een wissel om te zetten in de manier waarop nu gewerkt wordt aan landbouw-, energie-, natuur- en waterbeleid en deze thema's echt gelijk te richten en aan elkaar te verbinden. Daar worden met het NPLG en Integraal Riviermanagement en Programmatische Aanpak Grote Wateren en Water Bodem Sturend en het traject naar een nieuwe Nota Ruimte ook wel stappen in gezet maar vooralsnog vooral op ambitieniveau, tijd voor actie en daden.

Meedenken? PvdA Duurzaam en Milieunetwerk GroenLinks zullen over dit onderwerp in 2024 verschillende bijeenkomsten organiseren, kijk op www.pvdaduurzaam.nl voor meer informatie of meld je via broels@xs4all.nl.